

ISSN : 2456 - 253X

ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਫਰ

ਆਬਰੂ

ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 2021

ਮੁੱਲ : 75 ਰੁਪਏ

ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਫਰ

(A Creative Journey of Human Values)

ਆਬਰੂ

ਸਾਲ : 20 ਅੰਕ : 4 - 6

ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 2021

ਤਰਤੀਬ

ਸੰਪਾਦਕ
ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ
ਮੋਬਾ : 97976-57211
ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ
ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ
ਮੋਬਾ : 94191-39906
ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ਵਨਾਗਰਿਕ
ਮੋਬਾ : 95966-52796
ਜੰਗ ਐਸ. ਵਰਮਨ
ਮੋਬਾ : 94192-10834
ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਨੀਰ*
ਮੋਬਾ : 96220-06304
ਰਾਜਵੀਰ ਸਿੰਘ
ਮੋਬਾ : 84920-05225
ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਮੋਬਾ : 99060-03940
ਕਨੇਡਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ
ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਮੋਬਾ : +1 416-450-0554

ਈਮੇਲ : baljeetraina58@gmail.com
ਮੁੱਲ : ਇਕ ਕਾਪੀ 75 ਰੁਪਏ

ਡਾਕ ਦੁਆਰਾ 100 ਰੁਪਏ

ਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ : 300 ਰੁਪਏ
ਡਾਕ ਦੁਆਰਾ : 400 ਰੁਪਏ
ਜੀਵਨਸਾਥ : 5000 ਰੁਪਏ
ਵਿਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ : 30 ਡਾਲਰ, 15 ਪੈਂਡ
ਜੀਵਨ ਸਾਥ : 500 ਡਾਲਰ, 250 ਪੈਂਡ

ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਹਲ ਜੰਮੂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

* ਆਨਰੇਰੀ

ਸੰਪਾਦਕੀ	: ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗਵਾਹ/ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ/2
ਡਾਇਰੀ	: ਮੈਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ-7/ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ/3
ਕਹਾਣੀਆਂ	: ਇਲਾਜ/ਅਸ਼ੋਕ ਵਾਸਿਸ਼ਠ/5
	: ਨੇਕ ਰੂਹ/ਸਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਨਹਦ/11
ਸ਼ਖਸੀਅਤ	: ਡਾ. ਐਸ ਐਸ. ਭੱਟੀ : ਇੱਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਖੋਜਕਰਤਾ/ਜੰਗ ਐਸ. ਵਰਮਨ/15
ਗਜ਼ਲਾਂ	: ਤਿੰਨ ਗਜ਼ਲਾਂ/ਬਲਵਿੰਦਰ 'ਬਾਲਮ'/19
ਕਵਿਤਾਵਾਂ	: ਚਾਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ/ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ਵਨਾਗਰਿਕ/20
ਮੁਲਾਕਾਤ	: ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਲੇਖਕ ਲਈ-ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ/ਮੁਲਾਕਾਤੀ : ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ/21
ਖੋਜ ਪੱਤਰ	: ਪਰਵਾਸੀ ਮਸਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਟੈਕਸਟ ਸਿਰਜਦਾ ਨਾਵਲ : ਜ਼ਰਮੇਜ਼/ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ/28
	: ਬਿਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਟ ਚੇਤਨਾ (ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ 'ਚ)/ਡਾ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ/32
	: ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ.../ਗੌਰਵ/37
	: ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ, ਸੁਧਾਰਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਮੁਖੀ ਮੁਹਾਰਦੇ ਦੀ ਮਿੱਸ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ-ਸਾਲ 2020 ਦਾ ਨਾਵਲ/ਜੇ.ਬੀ. ਸੇਠੀ/42
	: ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਹੋਣੀ ਦਾ ਚੱਕਰਵਿਉ.../ਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ 'ਚੌਹਾਨ'/46
	: ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚਲਾ ਪਿੱਤਰਕੀ ਪਰਵਚਨ/ਡਾ. ਗੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ/50
	: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ : ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਪੇਖ/ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ/54
	: ਬਾਣੀ ਮਹਲਾ ੯ ਦਾ ਉਰਦੂ/ਫਾਰਸੀ ਲਿਪੀਅੰਤਰਣ : ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਧਾਨ/ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ/59
	: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੀ ਕਥਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ/ਮਮਤਾ ਰਾਣੀ/64
	: ਸੰਵਾਦ : ਪੁਨਰ-ਸੰਵਾਦ : ਇਕ ਅਧਿਐਨ/ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਜ ਦੀਪ/66
	: ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ : ਅੰਤਰ-ਸੰਵਾਦ/ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ/72
	: ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਜਿਓ ਰਿਹਾ ਮਨੁੱਖ?—ਇਕ ਸਵਾਲ/ਡਾ. ਸੋਨਾ/74
	: ਪਗਡੰਡੀਆਂ : ਔਰਤ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਾਥਾ/ਡਾ. ਤਰਨਜੀਤ ਕੌਰ/77
	: ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਰੂਪ/ਪੀਟਰ ਸਹੋਤਾ/81
	: ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ : ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ/ਸੀਮਾ ਕੁਮਾਰੀ/83
	: ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੰਗ ਦੀ ਕਵਿਤਾ : ਪਾਠ-ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ("ਦਰਦ ਜਾਗਦਾ ਹੈ" ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ)/ਮੋਨਿਕਾ/86
	: ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ (ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਖੜਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)/ਸੰਦੀਪ ਕੁਮਾਰ/88
	: ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ/ਜਸਦੀਪ ਕੌਰ/89
	: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਵਨ : ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ/ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ/91
	: ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ : ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਪਰਿਪੇਖ/ਮੰਜੂ ਬਾਲਾ/93
	: ਲੋਕ/ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਚੰਗੇਰ : ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡੇ ਗੀਤ/ਡਾ. ਮਮਤਾ/95
ਸਮੀਖਿਆ	: ਹਰਮੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਰਜੀ ਦਾ ਨਿਬੰਧ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੁੱਛ 'ਚੋਂ ਬੋਲਦੇ ਅੱਖਰ/ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ/99

ਛਪਕ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਲਾਸਿਕ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਬੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 'ਦਫ਼ਤਰ ਆਬਰੂ' ਮਕਾਨ ਨੰਬਰ-5, ਕੁੰਜਵਾਨੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਫਿਲਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਜੰਮੂ 180010 ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਪਾਦਕ: ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ
Printer, Publisher, and Owner Gurmukh Singh Printed it at M/S Classic Printers, Bari Brahmana and Published at Aabru office, H.No.5, Kunjwani, Behind Shaheed Filling Station Jammu-180010. Editor, Baljeet Singh Raina

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ

— ਜਸਦੀਪ ਕੌਰ —

ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਸਾਹਿਤ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ 'ਚ ਨਾ ਦੇ ਅੰਤੀਵ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਅਚੇਤ ਪਏ ਉਸਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਤਿਰਾਸਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਗਠਨਾਂ/ਪੈਟਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਰਤਕਿਰਤ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅਮੂਰਤ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਰਚਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਿਤ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਹਾਰ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਿਸਟਮ ਉਸ ਰਚਨਾਗਰੀ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਧਰਾਤਲ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਝ ਕਹਿ ਲਓ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨੇਮ ਅਤੇ ਚਾ ਸੰਗਠਨ ਆਪਣੇ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ਹੀ ਸੰਚਾਰਸ਼ੀਲ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਆਪਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼ਾਸਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਰਚਨਾ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬੀਰ ਰਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਰਯੋਗ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਲੋਕ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੀਰ ਰਸੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦਾ ਉੱਭਰਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਵਿਕਾਸ ਪੱਖ ਤੇਜਸਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਜਗਮਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਇੱਕ ਮੱਠਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਵਿ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ “ਵਾਰੀ” “ਵੈਰੀ” ਅਰਥਾਤ ਵਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ “ਚਰ” ਅਤੇ “ਵਾਹਰੀ” ਸ਼ਬਦ ਬਣੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

“ਯੁੱਧ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਵਯ ਉਹ ਰਚਨਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਵਰਣਨ ਹੋਵੇ, ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਪਉੜੀ ਛੰਦ ਵੀ ਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਦਾ ਜੱਸ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਇਸੇ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਭਰੀ ਬਾਣੀ ਜੋ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਸਲੋਕ ਮਿਲਾ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਵਾਰ ਨਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ

“ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਵਾਰਣ’ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉਲੇਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਢਾਡੀ ਆਪਣੇ ਆਸਰਾ-ਦਾਤਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ-ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਸਮੋਏ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿਫਤ ਨਾਇਕ ਦੇ ਵੀਰ ਪੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੋਵੇ, “ਵਾਰ” ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ”²

ਸੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ “ਵਾਰ” ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ “ਵਾਰ” ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਉਹ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਯੋਧੇ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਰੋਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਬੀਰ ਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਾਰਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਮਾਨਸਿਕ ਜਾਂ ਆਤਮਕ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੀਰ ਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੀਰ ਰਸ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰਕ ਜੰਗਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ‘ਚ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਤੱਤ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਸੱਚ, ਨਿਆਂ, ਅਣੱਖ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਆਦਿ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਯੁੱਧ ਵਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ‘ਜੱਸ’ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਆਚਰਨਾਂ ਤੇ ਜੁਗਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾਮਈ ਵਾਰਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵਾਰ ਦੇ ਛੰਦ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਾਰਾਂ ਬਹੁਤੇਰੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਉੜੀ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਉਹ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਧਰਾਤਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾਈ ਤੱਕ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੂਰਵ ਨਾਨਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਤੱਕ ਵਾਰ ਸਹਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ‘ਚ ਮੌਜੂਦ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ‘ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ’ ਬੀਰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ’ ਅਤੇ ‘ਵਾਰ ਦੁਰਗਾ ਕੀ’ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ 55 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਾਂਗ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਰ ਕੇਵਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਅਸੁਰਾਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਵਾਪਸ

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ “ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼” ਵਿੱਚ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਉਤਪਤੀ ਬਾਰੇ ਇਝ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :-

ਲੈ ਕੇ ਦੇਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਮਿੱਥ ਇਸ ਪਾਠ 'ਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੰਡੀ ਦੇ ਮਿੱਥ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਿਖਾਸੂਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਾਨਵ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ-ਪਾਟ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਇੰਦਰ ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀ ਕੋਲ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਾਨਵਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਰਾਜ ਅਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਲੈ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਦੁਰਗਾ ਅਤੇ ਦਾਨਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਘਮਾਸਾਨ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਾਨਵ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਰਾਜ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਾ ਮਿੱਥ ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੌਰਾਣ 'ਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਦੇਵ ਗਾਥਾ ਵਿੱਚੋਂ। ਵਾਰ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਪਾਠਕਾਂ ਅੰਦਰ ਬੀਰ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬੀਰ-ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤੱਤਪਰ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸੀ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਵਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਘੋਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੌਰਾਣ ਦੀ ਇਸ ਮਿੱਥ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ/ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਉਪਰਾਂਤ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਿੱਥ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਰਗਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਦੁਰਗਾ ਚੰਡੀ ਤੇ ਕਾਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਵਿੱਚ ਅਖੀਰ ਦੁਰਗਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਨਵ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਥ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਉਦੋਂ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਦੁਰਗਾ ਜਾਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਨਿਰਗੁਣ, ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਉਸਤਿਤ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਮਿੱਥ ਦਾ ਰੂਪ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਇਹ ਮਿੱਥ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਡਾਇਲੈਕਟਿਕਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸਾਕਾਰਤਮਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਦਾਇਰੇ 'ਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਿਸਥਾਰ ਵੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਉਸ ਭਾਰਤੀ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਅਵਚੇਤਨ ਬਦਲਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮਿੱਥ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਤੇ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀ ਜਾਂ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਕਾਲ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿੱਥ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਖਾਸਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਵੀ ਦੀ ਮਿੱਥ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ 'ਚ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ 'ਚ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ

ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ 'ਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਪੈਰਾਡਿਕ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਬੀਜ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਨਕਲਾਬ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਚੰਡੀ ਦਾ ਜੋ ਸਰੂਪ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਰਗੁਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਥੇ ਚੰਡੀ ਭਗਉਤੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਿਰਜਣਾ ਖੰਡਾ ਹੈ। 'ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਕੀ' ਵਿਚ :

ਖੰਡਾ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਸਾਜਿਨੈ ਜਿਨਿ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਉਪਾਇਆ।
ਬ੍ਰਮਾ ਬਿਸਨ ਮਹੇਸ ਸਾਜਿ ਕੁਦਰਤੀ ਦਾ ਖੇਲ ਰਚਾਇ ਬਣਾਇਆ।
ਸਿਰਜੇ ਦਾਨੋ ਦੇਵਤੇ ਤਿਨ ਅੰਦਰਿ ਬਾਦੁ ਰਚਾਇਆ।
ਤੇ ਹੀ ਦੁਰਗਾ ਸਾਜਿਕੈ ਦੈਤਾ ਦਾ ਨਾਸੁ ਕਰਾਇਆ।

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੁੱਲ 55 ਬੰਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 54 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਦੋਹਰਾ 1 ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਛੰਦ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪ ਪਉੜੀਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਦੁਰਗਾ ਪਾਠ ਬਣਾਇਆ ਸਭੇ ਪਉੜੀਆਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ। ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 4 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 12 ਤੱਕ ਹੈ। ਕਈ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਲੇ ਤੁਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅੱਧੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਪਉੜੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੱਧੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਦੀ ਚਾਲ ਤਿੱਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:-

ਦੁਹਾਂ ਕੰਧਾਰਾਂ ਮੁਹਿ ਜੁੜੇ ਸੱਟ ਪਈ ਜਮਧਾਣ ਕਉ।
ਤਦ ਖਿਗ ਨਸੁੰਭ ਨਚਾਇਆ ਡਾਲ ਉਪਰਿ ਬਰਗਸਤਾਨ ਕਉ।

.....
ਸਾਬਾਸ, ਸਲੋਣੇ ਖਾਨ ਕਉ।
ਸਦ ਸਾਬਾਸ ਤੇਰੇ ਭਾਵ ਕਉ।
.....

ਸਦ ਰਹਿਮਤ ਤੁਰੇ ਨਚਾਣ ਕਉ। (ਪਉੜੀ ਨੰ. 50)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਅਥਾਹ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਏਸੇ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਵਾਰ' ਨੂੰ ਏਡੀ ਠੋਠ ਤੇ ਠੁੱਕਦਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਬਿਆਨ 'ਚ ਸ਼ਕਤੀ ਐਨੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਧੌਸੇ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਵਿ-ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਸਰ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਾਖਰਾਂ, ਸਲਲੇ, ਸੰਘਰਿ, ਕੈਬਰ, ਆਦਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਬਾਕਮਾਲ ਹੈ :

ਲੱਖ ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਣ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ।
ਰਾਖਸ਼ ਰਣੇ ਨਾ ਭੱਜਣ ਰੋਹੇ ਰੋਹਲੇ।
ਸੀਹਾਂ ਵਾਂਗੂ ਗੱਜਣ ਸੱਭੇ ਸੂਰਮੇ।
ਤਣਿ ਤਣਿ ਕੈਬਰ ਛੱਡਣ ਦੁਰਗਾ ਸਾਹਮਣੇ। (ਪਉੜੀ ਨੰ. 12)

(ਬਾਕੀ ਪੰਨਾ 73 'ਤੇ)

ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦਾ ਠੋਸ ਧਰਾਤਲ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡ੍ਰਾਇਡਨ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੇ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸੌਂਦਰਯ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਤੀਖਣ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਆਧਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕਰਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਮਾਨਵ ਮਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਹਮਾਇਤ ਕਾਲਰਿਜ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਧਰਾਤਲ ਦੀ ਗ਼ੋਰਹਾਜ਼ਿਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤਿਰੂਪ ਘੜਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਾਵਿ ਨਿਰੋਲ ਅਨੁਕਰਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਕਲਪਨਾ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਲਪਨਾ ਤੱਤ ਦੀ ਸ਼ੁਮਲੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਵਿ ਆਪਣੀ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਅਨੁਕਰਨ ਨਹੀਂ। ਕਾਲਰਿਜ ਦਾ ਕਲਪਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਵ- ਅਨੁਭੂਤੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਗੁਥੂ ਅਨੁਕਰਨ ਮੰਨਣੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕਾਂਟ-ਛਾਂਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲੁਕਾਚ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਾ ਦਾ ਅਨੁਕਰਨਮੂਲਕ ਸਰੂਪ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆਂ ਇਹ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਕਰਨਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ, ਉਸਦੇ ਹੋਛੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੁਹਾਰੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਤਮਪਰਕਵਾਦ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਲੁਕਾਚ ਅਨੁਕਰਨਮੂਲਕ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਦੀ ਵਸਤੂਪਰਕਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਆਰਨਾਲਡ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਕਵੀ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਮਨੋਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਐਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇੱਕ ਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖ ਸਕੇ। ਸੱਚੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਿਰੋਲ ਅਨੁਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਜੌਨ ਸਟੂਅਰਟ ਮਿਲ ਵੀ

ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਉਚਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਲੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲਿਆਂ ਬੈਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਵਿਚਲਾ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤੱਤ ਪਾਠਕ ਸਾਹਮਣੇ ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਕਾਵਿ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚਿੰਤਨ ਉੱਤੇ ਪੰਛੀ ਝਾਤ ਮਾਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿ ਜਾਂ ਕਲਾ ਦੇ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਗੁਥੂ ਉਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਸੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਨੁਕਰਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ

1. ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ(ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਵੇਚਨ), 2012, ਪੰਨਾ 13.
2. ਅਰਸ਼ੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ- ਸ਼ਾਸਤਰ, 2013, ਪੰਨਾ 35.
3. ਅਰਸ਼ੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ- ਸ਼ਾਸਤਰ, 2013, ਪੰਨਾ 51.
4. Butcher, S.H., Aristotle's Theory of Poetry and Fine Art, p 123.
5. ਅਰਸ਼ੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ- ਸ਼ਾਸਤਰ, 2013, ਪੰਨਾ 54.
6. Campbell, A.Y., Horace: A New Interpretation, p 256.
7. ਅਰਸ਼ੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ- ਸ਼ਾਸਤਰ, 2013, ਪੰਨਾ 99.

ਮੋਬਾ. 9417412445

(ਪੰਨਾ 90 ਦਾ ਬਾਕੀ)

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਛੰਦ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੀ ਜਟਿਲਤਾ ਸਦਕਾ ਡੁੱਧੇਰੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਯੁੱਧ ਦੇ ਰਿਦਮ ਨੂੰ ਢਾਲ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਕਵੀ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜੋ ਜੰਗ-ਏ-ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਵੀਟਣ ਲਈ ਸਦੈਵ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਥ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀ ਸਰੂਪ ਸੀ। ਚੇਤਨਾ 'ਚ ਪੱਸਰੇ ਪੈਰਾਇਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਭਾਰਤੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਨਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਵੇਂ ਸਾਕਾਰ ਤੇ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 538.
2. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 543.

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਾਂ, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 2008.
2. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ 1971, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਪਟਿਆਲਾ।
3. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ, 2005.

ਮੋਬਾ. 7508041083